

ЖУРНАЛИСТИКАНИНГ ТАҲЛИЛ ФУНКЦИЯСИ: МЕТОДЛАР, ЁНДАШУВЛАР ВА ЕЧИМЛАР

Ҳасанбой Мадолимов

Аннотация: Ушбу мақолада журналистиканинг таҳлил функцияси бугунги кунда ўзбек матбуотида қўлланилиши тўғрисида сўз боради. Таҳлил функцияси бажарилишида қандай методлардан фойдаланилаётганлиги, бунда наирларнинг самарали фаолияти таъминланиши масалалари ҳамда турлича ёндашувлар атрофлича баён этилган.

Калит сўзлар: информация, таҳлил, метод, баҳолаш, прогноз, мақола, факт, синтез, сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, ахлоқий, маданий.

Информацияларни тезкорликда етказиб беришдан сўнг маълумотлар таҳлиliga ўтилади. Бу эса бўлиб ўтган воқеа-ҳодисалар келажакда нималарга сабаб бўлиши мумкинлиги ҳақидаги ахборотларни тақдим этишга асос бўлади. Журналистлар маълумотлар билан ишлаш жараёнида бўлиб ўтган ёки содир бўлаётган воқеаларнинг асл сабабини ўрганишади. “Улар тартибсизликлар, кўзғолонлар ёки сиёсий дебатлар каби мураккаб вазиятлар динамикасини таҳлил қилишлари, умумий нотўғри тушунчаларни намойиш этишлари ва ҳар кимга мураккаб муаммоларнинг мумкин бўлган ечимларини кўришга ёрдам беришлари мумкин.”¹

Воқеа-ҳодисаларни таҳлил этишда, албатта, омма эҳтиёжлари ўрганилган ҳолда амалга оширилади. Бугунги жамият учун зарур бўлган билим фақат воқеа-ҳодисалар ҳақида информацияларга эга бўлишдангина иборат бўлмагандек унинг келиб чиқиш сабаблари, оқибатлари тўғрисида воқифликка бўлган эҳтиёж ҳам турлича бўлади. Шунинг учун журналист бирон таҳлилий материал тайёрлашда воқеа-ҳодисани қайси шаклда ёритишга ўз аудиториясини аниқлаган ҳолда ёндашади.

¹ Gray J., Bounegru L., Chambers L. The data journalism handbook. Amsterdam university press. 2021. 313 s.
www.tadqiqotlar.uz

Журналистиканинг таҳлил функцияси воқеа-ҳодисаларнинг номаълум жиҳатларини ёритиб бериш экан, бунда шу воқеа-ҳодисаларнинг бевосита гувоҳлари, иштирокчилари ёки тегишли соҳа мутахассисларидан батафсил маълумотлар олишади. Масалан, “Халқ сўзи” газетасининг 2023 йил 19 декабрдаги сониди² “Ўзбекистон республикаси қонуни: Ўзбекистон республикасининг айрим қонун ҳужжатларига сайлов ва референдум ўтказиш тартибини янада такомиллаштиришга қаратилган ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” 2023 йил 18 декабрда президент томонидан имзоланган қонун матни эълон қилинган. Шу қонун мазмунини тушунтириш учун “Халқ сўзи” газетасининг 2023 йил 22 декабрь сониди³ “Сайлов ва референдум ўтказиш: демократик қоидалар ва янгича ёндашув” сарлавҳасида суҳбат берилган. Берилган суҳбатда қонун ҳужжатларига ўзгартириш киритилиши сабаблари ва мазмуни изоҳланиб, очиб берилган.

“Таҳлилий журналистика мустақил йўналиш сифатида маълум муаммони тадқиқ қилиш чоғида баҳолаш, таҳлил қилиш ва прогнозга эга бўлган ҳамма нарсани ўз ичига олади. Қатъий талабдан келиб чиққанда, жиддий журналистика - бу таҳлилий, интеллектуал ёки сифатли журналистиканинг ўзидир. Таҳлилий журналистканинг ўзига хослиги унинг нафақат фактларни маълум қилиш, балки тадқиқ қилиш, таққослаш, қиёслаш, улар ўртасидаги сабаб-оқибат алоқаларини топишга қодирлигида намоён бўлади.”⁴ Бундан ташқари журналист кузатувлари жараёнидан келиб чиқиб, маълум таклифлар ҳам бериши мумкин. Масалан, “Ишонч” газетасининг 2022 йил 4 октябрь сониди⁵ “Муаммонинг илдизи қаерда?” сарлавҳасида материал берилган. “Эсингизда бўлса, бундан биров аввал ижтимоий тармоқларда Яккабоғ туманидаги Кунжутлитепа археологик ёдгорлиги маҳаллий фуқаро томонидан бузиб ташлангани ҳақидаги хабар тарқалган ва мунозараларга сабаб бўлганди.” Мақола шу лид билан бошланган

² Ўзбекистон республикаси қонуни: Ўзбекистон республикасининг айрим қонун ҳужжатларига сайлов ва референдум ўтказиш тартибини янада такомиллаштиришга қаратилган ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида // “Халқ сўзи” газетаси, 2023 йил 19 декабрь

³ Ашурова З. Сайлов ва референдум ўтказиш: демократик қоидалар ва янгича ёндашув // “Халқ сўзи” газетаси, 2023 йил 22 декабрь

⁴ Маматова Я., Қосимова Н. Замонавий масс-медиада шарҳ. Тошкент: “Тамаддун”, 2022, 6-бет

⁵ Абдиев А. Муаммонинг илдизи қаерда? // “Ишонч” газетаси, 2022 йил 4 октябрь

бўлиб, муаллиф кўтарилган масала юзасидан воқеа жойига боради ва аниқ сонларга асосланиб мавзу тадқиқи билан шуғулланади. Мақола муаллифи ўзи ўрганган фактларни солиштириб, муаммонинг сабабини аниқлашга уринган. Бунга мисол тарзида мақоладан парча келтирсак: “Туманлардаги археологик объектларни кўриқлаш эса жамоатчи назоратчилар зиммасида бўлиб, уларга бу вазифа ўша ҳудудлардаги маҳалла фуқаролар йиғини раислари томонидан юклатилади. Жамоатчи назоратчилар, табиийки, бу ишлари учун ҳеч қандай маош олмайдилар. Жуда кўп археологик объектлар панжара билан ҳам ўралмаган.

Ўйлаб қоласан киши, балки шу сабаблар Яккабоғдаги каби қонунбузарликка йўл очиб бермадимикан?”

Шу ўринда автор масалани кенг тарзда ўрганиб чиққанлиги учун ўз таклифларини ҳам бериб ўтган. Масалан, “Зар кадрили заргар билади. Қашқадарёда мингдан зиёд археологик ёдгорлик бўлса, уларнинг қанчасини биламиз? Тарихдан сўйловчи обидалар ҳақидаги маълумотлар аҳолига, ёш авлодга қанчалик кўп ва тўлиқ етказилса, уларда ҳам муайян тушунча, ўтмишимизга бўлган қизиқиш ҳамда ҳурмат шаклланарди. Кўриб тургани оддий тепалик ёки эски иморат эмас, балки узоқ тарихни бизга англатувчи нодир объект эканини англаб етармиди?”

Кўриб ўтган мақоламизда муаллиф ҳудуд ва ҳолат юзасидан информация берган, аудиторияни фактлар билан таништириб, баҳолаб, таҳлил қилган. Шу билан бирга ҳолат юзасидан муаммони олиб чиқиб, унинг ечимлари ҳақида ҳам айтиб ўтган. Ҳолатни бевосита кузатган мақола муаллифи масалани фактлар асосида ифодалаб берган. Кузатишлари натижасида муаммони ҳал этиш борасида бир қанча саволлар юзага келган. Яъни, масъуллар ҳал этишлари лозим бўлган масалалар юзага чиқариб берилган.

Юқоридаги фикрлардан англашиладики, таҳлил функциясининг бажарилишида турли хил методлардан фойдаланилади. Масалан, “Халқ сўзи” газетасининг 2023 йил 30 декабрь сонида⁶ “Бозорлар файзи – дастурхон кўрки”

⁶ Бозорлар файзи – дастурхон кўрки // “Халқ сўзи” газетаси, 2023 йил 30 декабрь
www.tadqiqotlar.uz

сарлавҳасидаги материалда синтез методини кўришимиз мумкин. Газетанинг 2020 йил 5 май сонида “Маънавият” рукни остида берилган “Жон ичра жоним менинг”⁷ сарлавҳали мақола муаллифи ўзбек тили тарихи ҳамда бугунги кунини тадқиқ этиб, ўз фикр-мулоҳазаларини баён этган. Бунда таққослаш, қиёслаш усулларини кўриш мумкин.

Умуман олганда, турли методлардан фойдаланиш мавжуд вазият, ҳолатларни хилма хил “ракурс”дан ёритиб беришга хизмат қилади. Сабаби, аудитория воқеа-ҳодисага ўз тушунчаси, ёндашувига кўра муносабат билдиради.

Воқеа-ҳодисаларни таҳлил қилишда турли соҳаларга кўра, сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, ахлоқий, маданий ва бошқа жиҳатлардан ёндашилади. Масалан, йўл ҳаракатига оид масалага “Ишонч” газетасининг 2020 йил 20 январдаги сониди⁸ иқтисодий-ҳуқуқий, 2022 йил 20 январь сониди⁹ эса маърифий жиҳатдан ёндашилган. Чунки воқеа-ҳодисаларни ҳар томонлама ўрганиш аудитория эҳтиёжидан келиб чиқади. Ҳар жиҳатдан ёритилган материал маълум соҳа вакилларигагина зарур деган хулоса, албатта, мантиққа тўғри келмайди. Ҳар кимнинг қизиқиши ҳамда заруриятдан муайян информацияга эҳтиёж сезиши табиий ҳол.

Бугунги кунда реципиент информация олишда кенг имкониятларга эга. Олинган ахборотларнинг ички моҳиятини англаб етишда таҳлилий материаллар улар эҳтиёжини қондириш учун етарли даражада сифатга эга бўлиши керак. Зотан, аудитория фақат информация истеъмолчиларидан таркиб топган оммага айланиб қолмаслиги лозим. Айнан шунинг учун ҳам журналистиканинг таҳлил функциясида кўтарилган мавзуларнинг мазмуни журналистика принципларига кўра, холис, ҳаққоний ва халқчил тарзда намоён бўлиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Gray J., Bounegru L., Chambers L. The data journalism handbook. Amsterdam university press. 2021. 313 s.

⁷ Султон И. Жон ичра жоним менинг // “Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 5 май

⁸ Нўъмонов Н. “Йўл харитаси” ҳуқуқий ҳужжатга асосан тайёрланадими ёки кўнгил майлига? // “Ишонч” газетаси, 2020 йил 20 январь

⁹ Абдурахмонова Ш. ЙТХ “пандемия”си // “Ишонч” газетаси, 2022 йил 20 январь

Журналистика: босма оммавий ахборот воситаларида жанрлар ва маҳорат масалалари. V жилд. – Тошкент, “O‘zbekiston”, 2019. 510 б.

Маматова Я., Қосимова Н. Замонавий масс-медиада шарҳ. Тошкент: “Тамаддун”, 2022,

Мўминов Ф.А. Журналистика ижтимоий институт сифатида. – Т.: Университет, 1998. – 175 б.

Худойқулов М. Матбуотнинг асосий функциялари. // ЎзМУ хабарлари. 2011, № 3, 54-58 б.